

Φ. ΚΑΚΡΙΑΗΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙΟΥ ΔΑΠΟΝΤΕ¹

Θα σχολιάσουμε την ποιητική ενός συγγραφέα, που όχι μόνο το έργο του δε γίνεται να διαβαστεί χωρίς πολλά χαμόγελα, αλλά που και ο ίδιος, πιστεύω, χαμογελώντας θα έγραφε, ακόμα και όταν φαινομενικά σοβαρολογούσε. Σχεδόν το παραδέχεται, όταν στην εισαγωγή της Χρηστοθήειάς του διαβάζουμε:

Στο τέλος έβαλα κι εγώ, η εντροπή του κόσμου,
ολιγοστά και πενιχρά γεννήματα νοός μου·
δεν λέγω δι' ωφέλειαν, ουδέ διδασκαλίαν
των φιλοχρίστων αδελφών, αλλά δι' ευθυμίαν.

Πρόκειται για τον Καισάριο και κατά κόσμον Κωνσταντίνο Δαπόντε (1713-1784)², που τα τελευταία χρόνια, θες γιατί ο Κ.Θ. Δημαράς τον είδε

1. Ανακοίνωση στη συνάντηση *Specimina Byzantina* που έγινε στο Τμήμα Νεοελληνικών και Βυζαντινών σπουδών του Πανεπιστημίου της Κύπρου, στις 15 και 16 Οκτωβρίου 2005, για να τιμηθεί ο καθηγητής Diether Roderich Reinsch. Για τη δημοσίευση έχουν προστεθεί υποσημειώσεις· όμως ο προφορικός χαρακτήρας της ομιλίας διατηρήθηκε στο ακέραιο, ας είναι και μόνο γιατί αίτημα της Οργανωτικής Επιτροπής προς τους ομιλητές ήταν η ανακοίνωση να έχει (και) σκωπτικό-χιουμοριστικό χαρακτήρα, αφού κάτι τέτοιο, πιστεύουμε, θα άρεζε πολύ στο Roderich. Ευχαριστώ το Δημήτρη Αποστολόπουλο και τη Μάχη Παύλη Αποστολοπούλου για τη βιβλιογραφική, και όχι μόνο βιβλιογραφική βοήθεια που μου έδωσαν.

2. Βιβλιογραφία: σημειώνουμε, με χρονολογική σειρά, μόνο τα βιβλία και τις μελέτες που χρησιμοποιούμε: Ν. Βασιλειάδης, *Εικόνες Κωνσταντινουπόλεως και Αθηνών*, εκδιδόμενα υπό Κ.Φ. Σκόκου, Αθήνα (Εστία) 1910· Α. Καμπάνη, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα (Εστία) χ.χ.· Λ.Ι. Βρανούσης, *Οι Πρόδρομοι Βασική Βιβλιοθήκη "Αετού" 11*, Αθήνα (Ζαχαρόπουλος) 1955, σελ. 3-28· Ε. Σουλογιάννης, *Ο Δαπόντες, η αντίληψίς του περί ιστορίας και ο πρόλογος εις το «Φανάρι γυναικών»*· Μ. Μιράσγεζη, *Νεοελληνική λογοτεχνία*, τ. Α', Αθήνα 1978, Λ. Πολίτης, *Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 1978· Γ. Κεχαγιόγλου (επιμ.), *Λαϊκά λογοτεχνικά Δωδώνη: Φιλολογία 34* (2005) 25-38

με συμπάθεια και τον σύστησε στο Σεφέρη, θες γιατί ο Σεφέρης τον έκρινε αρκετά διασκεδαστικό συγγραφέα (Δοκιμές, Α' 275γ.) και τον σύστησε στο Σαββίδη, θες γιατί ο Σαββίδης τον αγάπησε ως ύστερο πάθος της φιλολογικής του ζωής (1993, σ. 188) — για όλ' αυτά, με τα λόγια του Άλκη Αγγέλου: ο Δαπόντες έχει γίνει πολύ της μόδας (σ. 22). Πολύ της μόδας ήταν και στην εποχή του, τον αντιπονητικό, όπως χαρακτηρίζεται, 18ο αιώνα. Αργότερα, όσο και αν κάποιοι κριτικοί τον ονόμασαν μελωδικότατον (Π. Κοδρικάς, 1818), και αηδόνα (Θ. Αθανασίου, 1898)³, οι περισσότεροι μελετητές — ανάμεσά τους ο Ιακωβάκης Ρίζος Νερουλός, ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, ο Κωστής Παλαμάς και ο Ιωάννης Συκουτρός — έκριναν πως το έργο του μπορεί να είναι αντιπροσωπευτικό της εποχής του και πολύτιμο για τις πληροφορίες που μας παρέχει, αλλά δεν έχει καμιά αξία ποιητική (Παλαμάς)⁴. Τα τελευταία πάλι χρόνια, στο πλαίσιο της γραμματολογικής

έντυπα αριθμ. 1, Αθήνα (Ερμής) 1982· Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα (Ίκαρος) 1983· Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός διαφωτισμός*, Αθήνα (Ερμής) 1985· Γ. Κεχαγιόγλου, *Ανέκδοτα στοιχεία για τον Καισάριο Δαπόντε από το χειρόγραφο Βυτίνας αριθ. 1*, Ερανιστής 18 (1986) 35-56· Κ(αισάριος) Δ(απόντες) *Η θυσία του Ιεφθάε και Ιστορία της Σωσάννης*, φιλολογική αποκατάσταση και τυπογραφική ερμηνεία Γ.Π. Σαββίδη, Αθήνα (Ιστός) 1993· ΚΔ *Κήπος Χαρίτων*, 3η έκδοση ενημερωμένη και αυξημένη με άγνωστα κείμενα από τον Καθρέπτη Γυναικών (1766) την Γεωγραφική Ιστορίαν (1782) κλπ., φιλολογική επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδη, Αθήνα (Ερμής) 1995· Π.Μ. Κιτρομηλίδης, ΚΔ *Μια περιδιάβαση στο έργο του*, Νέα Εστία 139 (1996) 399-402· Κ. Κωστιού, *Παρωδία εμπαικτική και παρωδία παιγνιώδης*, Αθήνα (Περίπλους) 1997, ΚΔ *Κήπος Χαρίτων*, Επιμέλεια Α. Αγγέλου, Αθήνα, Νέα Ελληνική βιβλιοθήκη Π 61 (Εστία) 1997· ΚΔ *Τρεις μύθοι, με Σημείωση του Δ. Καψάλη*, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 2004. Στα παραπάνω βιβλία παραπέμπουμε μόνο με το όνομα του συγγραφέα και τη χρονολογία της έκδοσης, αν χρειάζεται. Για τα έργα του ΚΔ χρησιμοποιούμε τις ακόλουθες συντομογραφίες: Ιε = Ιστορία του Ιεφθάε· Σω = Ιστορία Σωσάννης· Κχ = Κήπος χαρίτων.

3. Στο νου τους είχαν πιθανότατα την ψαλτική των κανόνων και ορισμένα τραγούδια που είχε παρεμβάλει στο έργο του, π.χ. στο τέλος της ιστορίας της Σωσάννας, όπου απευθύνεται στους ακροατές του με τα λόγια λέτε όλοι, τραγοιδάτε τον σκοπόν μου τον γλυκόν, και ακολουθούν μερικά πραγματικά χαριτωμένα διστιχα: *Τι τα θέλετε, γυναίκες, τα στολίδια και χρυσά, / όταν της τιμής βαστάτε την στολήν και φορεσιά; / Τι τα θέλομεν οι άνδρες τ' άσπρα μας και τα καλά, / η γυναίκα όταν παίξη μ' άλλον άνδρα και γελά;*

4. Στην έκδοση του Κήπου χαρίτων ο Αγγέλου ανθολόγησε με μεγάλη επιμέλεια τις κρίσεις που έχουν διατυπωθεί για τον Δαπόντε. Να προστεθούν πρέπει ίσως η εξαιρετικά αυστηρή κρίση του Ν. Βασιλειάδη, που έγραψε: *Η εν γένει όμως λογοτεχνία των χρόνων αυτών είναι ελεεινή, εκνευριστική, και φορεί κακόμορφον καλογηρικών μανδύαν, είτε εις αρχαίζουσαν, είτε εις δημώδη όψιν. Ορμαθός λέξεων, χωρίς καμμίαν έκφρασιν, χωρίς καμμίαν ζωήν και με πνεύμα χαμηλόν, το οποιον σου κινεί τον οίκτον. Ενθυμείσαι τους στίχους του Δαπόντε και τους στίχους του Μάνθου, τους οποίους ανέφερα εις τον επιμνημόσυνον λόγον μου;* (σ. 90), και η εξίσου αρνητική κρίση του Καμπάνη (σ. 114): *Θλιβερά μονότονοι, ανιαροί και ενταλώς άμμουσι μός φαίνονται σήμερα οι στίχοι του Καισάριου Δαπόντε...*

αποκατάστασης του Δαπόντε (Σαββίδης 1995, σ. 424), αυτή η αρνητική εκτίμηση μετριάστηκε, αλλά δεν ακυρώθηκε⁵, οπότε δεν είναι ν' απορήσουμε, αν ελάχιστοι ασχολήθηκαν ως τώρα με την υπαρκτή ή ανύπαρκτη ποιητική του αυτήν καθαυτή.

Πολυγραφότατος ο Καισάριος: έγραψε έργα ποιητικά και πεζά, έργα χρονογραφικά, ιστορικά, αυτοβιογραφικά, γεωγραφικά, γηθοπλαστικά, πανηγυρικούς λόγους, παρωδίες, συναξάρια, ύμνους, κανόνες, επιστολές — απ' όλα έχει ο μπαξές, όπου ο μπαξές, ή καλύτερα ο κήπος είναι δική του αγαπημένη εικόνα: *Κήπος χαρίτων*⁶ είναι το όνομα που έδωσε στο βασικά αυτοβιογραφικό και από κει και πέρα πολυσύνθετο έργο του· *κήπο χαρίτων* ονομάζει κυριολεκτικά το νησάκι Πιπέρι, όπου έζησε δύομισι χρόνια καλλιεργώντας το περιβόλι του (Κχ 5,113)· τον ίδιο όρο χρησιμοποιεί και μεταφορικά στο προοίμιο της *Χρηστοθήειας*, όπου απευθύνεται στο κοινό του με τους στίχους:

*Εἰς τὸν καλὸν κήπον αὐτὸν εἰσέλθετε, ἐμπήτε
καὶ τὰ φυτὰ καὶ τοὺς καρπούς κοιτάξετε, ἰδήτε,
καὶ τῆς χρηστοθήειας σας τὰ ἄνθη μυρισθήτε.*

Τα ἄνθη είναι και αυτά ποικίλα: αρκετά τα γεννήματα νοός του, περισσότερα όμως τα μεταφυτευμένα, καθώς ο Δαπόντες, όπως και άλλοι συγγραφείς της εποχής του, αρέσκονταν να δανείζονται μιαν ιστορία, για να την εντάξουν στιχουργημένη στα έργα τους. Η ποιητική αναδιήγηση ήταν από τις καθιερωμένες τότε λογοτεχνικές μορφές. Ο ίδιος, μιλώντας για τις βιβλικές διηγήσεις λέει πως

*καὶ γίνεται ἡ καθεμιά σωστή μία φυλλάδα,
ἀληθινὰ γλυκύτατη διήγησις, ριμάδα... (Σω 77κ.)*

5. Ο Κιτρομηλίδης υπερβάλλει, όταν χαρακτηρίζει το έργο του Δαπόντε *επιβλητικό μνημείο και σημαντική καμπή στη διάπλαση της ιστορικής συνείδησης του νεότερου Ελληνισμού* (σ. 400).

6. Στην αφιερωτική αναφορά του προς τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο ο Δαπόντες δικαιολογεί πολλαπλά την επιλογή του τίτλου, αλλά δε διευκρινίζει την προέλευσή του—πιθανότατα από τον Πίνδαρο: *ἔξαιρετον Χαρίτων νέμομαι κήπον* (Ολυμπ. 9,40). *Χαρίτων κηπεύματα* ισχυρίζονται πως βόσκουν και τα πουλιά στους αριστοφανικούς *Ὅρνιθες* (1100κ.). Μια διαφορετική δυνατότητα προσφέρει ο παραλληλισμός με άλλα ξενόγλωσσα και ελληνικά έργα με παρόμοιους τίτλους, όπως το ιταλικό *Fior di vitru* (14ος αι.), που μεταφράστηκε ως *Ἄνθος των Χαρίτων* (15ος αι.) — πβ. τα *Ελικώνος ἄνθη* του I.B. Τυπάλδου (1680) και τα γνωστά *Ἄνθη ευλαβείας* (1708), που βέβαια μας θυμίζουν τὰ *Ἄνθη νοητά* (1768) του Δαπόντε. Αλήθεια, έχει μελετηθεί από τους συγκριτιστές αυτή η παρά-

‘Έτσι, από την κοσμαγάπητη Σωσάννα της Παλαιάς Διαθήκης’ ως την ωραία Ελένη, και από τον Κυναίγειρο ως την Κλεοπάτρα της Αιγύπτου — ο Δαπόντες μαζεύει από τις αναγνώσεις του λογής λογής ιστορικές ή μυθολογικές διηγήσεις, τις ξετυλίγει σε στίχους και τις εντάσσει στα έργα του, κυρίως αλλά όχι μόνο, στον *Καθρέπτην Γυναικών*, που εκδόθηκε το 1766, και στο ανέκδοτο ακόμα *Φανάρι γυναικών*, όπου, καθώς γράφει στον πρόλογο, από διάφορα ιερά και εξωτερικά βιβλία διάφορες ιστορίες συνήθροισα και διά στίχων διά πλέον γλυκύτητα τες εσύνθεσα⁸. Εξωτερικά βιβλία είναι βέβαια τα έργα των αρχαίων Ελλήνων, Ρωμαίων και Βυζαντινών συγγραφέων, απ’ όπου ο σπουδαγμένος και πολυδιαβασμένος, αν όχι λόγιος Δαπόντες αντλεί ανεκδότους (. . .) *σπάνιας ιστορίας*: / τά σπάνια γάρ άξια εισίν επιθυμίας⁹. Τις περισσότερες φορές οι συγκεκριμένες πηγές του εντοπίζονται σχετικά εύκολα. Μερικά παραδείγματα:

Τη σπάνια ιστορία του Πίνδου (Κχ 3,19κκ.), που τον σκοτώσαν τ’ αδέλφια του, όπως παρ’ ολίγο και τον Ιωσήφ τα δικά του, την αντλεί από τον Αιλιανό (*Περί ζώων* 10,48).

Η *Ιστορία περί του Πολυμήστορος* (Κχ 11,515κκ.) προέρχεται από την Εκάβη του Ευριπίδη.

Στην *Ιστορία περί της Θυμοκλείας* (Κχ 11,653κκ) ο Καισάριος ακολουθεί πιστά την αφήγηση του Πλουτάρχου· όχι όμως την αναλυτική παραλλαγή από τα Ηθικά (*Γυναικών αρεταί* 259d-260d), αλλά τη συντομότερη από το Βίο του Αλεξάνδρου (12,1) — και αν το όνομα δε μας λείπει τίποτα, είναι γιατί ο Καισάριος ονομάζει *Θυμόκλεια* την *Τιμόκλεια* οπότε είτε παραθέτει την ιστορία της όπως τη θυμάται με λάθος όνομα, είτε διαβάζει τον

δοση των ανθισμένων τίτλων, που κάποια στιγμή θα οδηγήσει στο *Les fleurs du mal* του Ch. Baudelaire και στα *Άνθη κομψά*, Μνήμη Κ.Θ. Δημαρά, Αθήνα (Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού) 2001;

7. Την *Ιστορία της Σωσάννας*, που πρωτοαπαντά σε δύο παραλλαγές στις ελληνικές μεταφράσεις, όχι όμως και στο εβραϊκό πρωτότυπο της ΠΔ, την αναδιηγήθηκαν σε Ανατολή και Δύση πολλοί: βλ. Κεχαγιόγλου 1982, σ. 160κκ. Δεν είμαστε βέβαιοι ότι έχουν δίκιο ο Κεχαγιόγλου (ό.π. σ. 171) και ο Σαββίδης (1993, σ. 189) όταν υποστηρίζουν ότι η *Ιστορία της Σωσάννας* του Δαπόντε σχετίζεται ανταγωνιστικά με την *Ιστορία της Σωσάννης* (1569) του Μάρκου Δεφαράνα, όπως αμφισβάζουμε και αν έχει δίκιο ο Σαββίδης όταν θεωρεί ότι η *Θυσία του Ιεφθά* είναι έργο συνθεμένο και σε δημοσιογραφική αντίθεση προς τη *Θυσία του Αβραάμ* ή ότι ορισμένοι στίχοι στον *Καθρέπτη γυναικών* προδίδουν δηλωμένο φθόνο για την εκδοτική επιτυχία του Κορνάρου (1993, σ. 190).

8. Ο Πρόλογος δημοσιεύτηκε από το *Σουλογιάννη*, σ. 257κκ.

9. *Σουλογιάννης* σ. 255.

Πλούταρχο από ξενόγλωσση, μάλλον ιταλική, μεταφραση¹⁰ και λαθεύει στη μεταγραφή.

Η σχέση του με τα αρχαία ονόματα είναι έτσι κι αλλιώς κάπως προβληματική: άλλα δηλώνει ότι δεν τα θυμάται, όπως, παράδειγμα, το όνομα του Κιγκινάτου — το όνομά του ξέχασα, υπόθεσις αρχαία (Κχ 5,55) — άλλα τα παραλλάζει, όπως όχι μόνο την Τιμόκλεια, αλλά και το Στασικράτη, τον αρχιτέκτονα που πρότεινε στον Αλέξανδρο να μετατρέψει το βουνό τον 'Αθω σε άγαλμά του: ο Πλούταρχος, πάλι στον Αλέξανδρο¹¹ τον ονομάζει Στασικράτη, αλλά ο Δαπόντες Στησικράτη (Κχ 281κκ.).

Το Λουκιανό τον είχε χαρακτηρίσει άθεο, κακό και ραδιούργο¹². όμως αυτό δεν τον εμπόδισε ούτε να μεταφράσει δύο νεκρικούς διαλόγους¹³. ούτε να δανειστεί την *Ιστορία περί του Κομβάβου και της Στρατονίκης* (Κχ 16, 681κκ.) από το *Περί της Συρίας Θεού* (17κκ.). Από το ίδιο άλλωστε έργο έχει ξεσηκώσει και την ιστορία *Περί του προγόνου οπού αγάπησε την Στρατονίκη* (Κχ 16,1265κκ.) προσθέτοντας το όνομα του γιατρού, *Ερασίστρατος*, που πρέπει να το θυμήθηκε από άλλες πηγές, ίσως από τον Πλούταρχο (*Δημήτριος* 38).

Γενικά, τα λάθη του και οι αποκλίσεις από την παράδοση είναι λιγοστά, και θα λέγαμε ότι συγχωρούνται¹⁴. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αλλαγές που ο ίδιος έκανε, συνειδητά, για να υπηρετήσει καλύτερα τους διδακτικούς και ηθοπλαστικούς του στόχους. Παράδειγμα η *Ιστορία περί του Αινείου* (Κχ 16,573κκ.), όπου αποφάσισε να παρουσιάσει τον ήρωα ως υπόδειγμα *μισαργυρίας*: όταν οι Έλληνες, ανταποδίνοντας τη φιλοξενία του Οδυσσέα και του Μενέλαου, του επιτρέψαν να φύγει παίρνοντας μαζί του ό,τι μπορούσε να σηκώσει μόνος του, ο Αινείας αντί για κάτι άλλο πήρε τα είδωλα των θεών! Τότε οι Έλληνες του επιτρέψαν δεύτερη φορά... πάλιν μ' ό,τι

10. Ο Δαπόντες ήξερε καλά Ιταλικά, και στο χειρόγραφο της Βυτίνας περιέχεται, ανάμεσα σε πολλά άλλα, το έργο του Οβιδίου μύθοι και αλληγορίες από το ιταλικόν μεταφρασθέντες και μία *Ερμηνεία μαγείρων* δια να κάνη καλά φαγητά, μεταφρασθείσα από το ιταλικόν, που ίσως και αυτή να είναι έργο δικό του (Κεχαγιόγλου, υποσ. 11, σ. 37κ.).

11. 705 a-b· πβ. *Περί της Αλεξάνδρου τύχης* 335 c-e.

12. Βλ. Δημαράς 1985, σ. 235 και 256, όπου ο λόγος για την αμφίσημη παρουσία του Λουκιανού στην πνευματική ζωή του 18ου αιώνα.

13. Βλ. V. Cerencia, *Dapontes traduttore di Luciano*, *Rivista di Studi Bizantini e Neellenici* 12-13 (1975-76) 161-173.

14. Μπορεί, παράδειγμα, να λαθεύει όταν προυποθέτει ότι η αηδών μοιρολογά τον 'Ιτη (σωστό) και η χελιδών τον Τηρέα (λάθος), αλλά η ιδέα του να τους αναθέσει να κεληδούν λυπητερά, κάθε πουλί στον τόπο του, το όνομα της Κόρης του Ιεφθάε είναι χαριτωμένη: *εσείς στα όρη και βουνά λέτε το, αηδόνες, / εις πόλεις δε και σπίτια, εσείς ω χελιδόνες.* (Ιε 3,329κκ.).

αγαπά να φορτωθεί να ξέβη, και ο Αινείας προτίμησε να σώσει τον γέροντα πατέρα του. Θαύμασαν πάλι οι Έλληνες και πια την τρίτη φορά τού επιτρέψαν να πάρει φεύγοντας όλα του τα πράγματα,

και έτσι, ωσάν φρόνιμος, με τηνμισαργυρίαν
απόλαυσε τ' αργύρια και την ελευθερίαν,
απόκτησε και όνομα και φήμην αιωνίαν,
και όλ' αυτά τα έχανε με τηνφιλαργυρίαν. (Κχ 16, 675κκ.)

Μπορεί να συζητήσουμε για το ποια από τα παραπάνω θεματικά στοιχεία είναι παραδοσιακά και ποια όχι· βέβαιο είναι μόνο ότι το τριαδικό σχήμα και το ηθικό δίδαγμα, η σύνδεση με τημισαργυρία και τηφιλαργυρία, είναι δικά του.

Η αρχαιογνωσία του, που θα άξιζε, όπως συνηθίζεται, να μελετηθεί χωριστά, δεν έχει τόσο βάθος· έχει όμως πλάτος¹⁵, και είναι φορές που μας αιφνιδιάζει — όπως όταν κακολογώντας την εποχή του ο Καισάριος γράφει πως ο Πυθαγόρας, ο πρώτος που είχε ονομάσει κόσμο τον κόσμο, αν έβλεπε τα τωρινά χάλια θα τον ονόμαζε ακοσμίαν, και συνεχίζει:

Να ζούσεν ο Δημόκριτος, τον κόσμο να θεωρούσε,
από τα γέλια έσκαζε, βέβαια δεν βαστούσε·
και πάλιν ο Ηράκλειτος, ή ήθελε χτικιάσει,
ή απ' το κλάμα το πολύ αυτός ήθελε σκάσει. (Κχ 11, 307κκ.)

Οι στίχοι προϋποθέτουν τη γνωστή εύθυμίαν του Δημόκριτου, που οι σύγχρονοι τον παρονόμαζαν γελασίνον και τη διαμετρικά αντίθετη μελαγχολίαν του Ηράκλειτου!¹⁶

Με όλ' αυτά ο Δαπόντες εύκολα θα μπορούσε να ενταχτεί στη λόγια φαναριώτικη παράδοση· όμως τουλάχιστο το ίδιο ισχυρή δείχνει να είναι και η σύνδεσή του με την απέναντι όχθη της λαϊκής και λαϊκότροπης ποίησης — και εύστοχα ο Σαββίδης θεωρεί οινικό και το όνομά του da ponte. Οι σχέσεις του με τον Έρωτόκριτο και με τη Θυσία του Αβραάμ έχουν σωστά επισημανθεί·

15. Στην Ιστορία της Σωσάννης ο έπαινος της ηρώιδας — ... η θεία η Σωσάννα — /ευδαίμων ο πατέρας της, καλότυχη η μάνα / μάλιστα δε ο άνδρας της, ευδαίμων τρισευδαίμων, / μακάριος... — (339-342) πολύ θυμίζει τον έπαινο της Ναυσικάς από την Οδύσσεια (ζ 155κκ.), ενώ οι στίχοι 755κκ. προϋποθέτουν γνώση της περιγραφής του θανάτου του Παλαμήδη στον Ηρωικό του Φιλοστράτου (714κ.).

16. Βλ. Η. Diels-W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker* 1989: Πυθαγόρας Α 21, Δημόκριτος Α 2, Ηράκλειτος Α 1,6.

κάποια λαϊκά στιχουργικά στοιχεία θα μας απασχολήσουν σε λίγο. Χαρακτηριστική είναι και η γλώσσα του.

Στόν αιώνα του τα στρατόπεδα των αρχαϊστών και των δημοτικιστών τείνουν να συμβιβαστούν, ή καλύτερα να συνυπάρξουν σε μια γλώσσα μεικτή— γλώσσα που σωστά ο Καταρτζής τη χαρακτήριζε τέρας, το οποίο, αν το διαβάση ένας καθαρός Έλληνας και ένας καθαρός Ρωμηός, μήτε ο ένας μήτε ο άλλος θα γνωρίσουν τι γλώσσα είναι.¹⁷

Ο χαρακτηρισμός θα αδικούσε το Δαπόντε, που πίστευε ότι επειδή εξεχάσαμεν και τελείως εχάσαμεν την πατροπαράδοτον και ευγενεστάτην εκείνην γλώσσαν των Ελλήνων σωστό είναι να διαβάζουμε τα βιβλία όπου εις την τωρινήν απλήν μας γλώσσαν μετέφρασαν και μετέφεραν δια ωφέλειαν του γένους ημών οι μεταγενέστεροι διδάσκαλοι.¹⁸ Και ο ίδιος, μιλώντας στο προοίμιο της Χρηστοθήειας για ένα προηγούμενο έργο του, δηλώνει πως:

*πάλιν εις γλώσσαν την απλήν, ωσάν απλούς Ρωμαίους,
με του Θεού την δύναμιν εμεταγλώττισά το,
ως δυνατόν, ως φαίνεται, και εστιχούργησά το
εις χρήσιν, μεταχείρισιν των αμαθών ανθρώπων
(δεν λέγω — μη μοι γένοιτο — των φιλοσοφοτρόπων).*

Μπράβο! αλλά οι καλές του προθέσεις δεν εμπόδισαν να επηρεαστεί από τη μεικτή λόγια κοινή¹⁹ που άλλωστε πρόσφερε πολλές ευκολίες — και ο Καισάριος τις εκμεταλλεύτηκε με το παραπάνω. Παράδειγμα η διπλή προφορά του γιώτα δίπλα στα φωνήεντα, όπου μπορεί ν' αποτελέσει, ή να μην αποτελέσει χωριστή συλλαβή. Έτσι, στο στίχο είναι και σιδερένϊα είναι και χωματένια. (Κχ 15,406) η κατάληξη -ια είναι τη μια φορά μονοσύλλαβη, με το γιώτα μισόφωνο στο χωματένια, την άλλη δισύλλαβη στο σιδερένϊα, που βέβαια ως τύπος δεν ανήκει ούτε στη δημοτική ούτε στην αρχαϊζουσα. Μας ενοχλούν σήμερα στίχοι όπως Ένας παράς παρεύοντας πϊάνει ένα ψάρι (Κχ 11, 435), αλλά αυτός ο στιχουργικός τρόπος ήταν τα χρόνια εκείνα νόμιμος και συνηθισμένος.²⁰ Συνηθισμένες αν όχι και νόμιμες ήταν στην ίδια γλώσσα,

17. Βλ. Βασιλειάδης, σ. 93.

18. Καθρέπτης γυναικών, Α ιδ'.

19. Ο πετυχημένος όρος είναι του Γ. Σαββίδη (1991, σ. 59).

20. Πβ. π.χ. το δίστιχο του Καλλίνικου Γ', Τα κατά και μετά την εξορίαν επισυμβάντα, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 2004: Τα κιόσκιά του σιωπώ, χαβούσια και νερά / τους δρόμους, τα αυλάκια... (3,76κ.).

όπως αργότερα και στην καθαρεύουσα, οι ονομαστικές απόλυτες,²¹ που τυχαίνει ν' απαντούν και μαζεμένες:

*Φθάνοντας δε στο Ρώμανο εγώ, και καρτερώντας
Ρωμάνου ο επίσκοπος να 'λθη προύπαντώντας,
και μην ελθών, συγχύσθηκα εις την αφηφισίαν,
παρόντες και τρεις 'Αρχοντες εκεί για συντροφίαν (Κχ 7, 257κκ.)²²*

Δεν είναι βέβαια σύμπτωση πως τέτοιοι στίχοι θυμίζουν κάπως την ποιητική τεχνική του Μέντη Μποστταντζόγλου. Ακριβώς αυτό το ύφος των στιχοπλόκων, των ριμαδόρων, των στιχογράφων²³ αν θέλετε, μιμήθηκε ο Μποστ, που άλλωστε είχε ακόμα κοινά με το Δαπόντε χαρακτηριστικά, το θεληματικό πλατεϊασμό και τις αφελείς επεξηγήσεις²⁴:

*Η κόρη από το σπίτι της δεν πρέπει να εβγαίνει
ει μη όταν εις ταφήν ή στέφανον πηγαίνει.
Η δείνα κόρη Ιακώβ από το σπίτι εβγήκε,
μ' όχι παρθένος, όχι πλιο, αλλά γυναίκα μπήκε.
Και αι γυναίκες δε αυτές δεν πρέπει να εβγαίνουν,
γιατί ως την Προμήτορα, την Εύαν, το παθαίνουν.
Γιατί αν δεν εμάκρυνεν αυτή εκ του ανδρός της,
ποτέ δεν την εδάγκανε το φίδι, ο εχθρός της. (Ιε 2, 426κκ.).*

Οι στίχοι είναι του Δαπόντε· θα μπορούσαν όμως θαυμάσια να αφορούν τη Φαύστα του Μποστ, την κόρη που βγήκε από το σπίτι και τελικά την έφαγαν οι γάτες!

Παράλληλα, φανερή στο έργο του Δαπόντε είναι και η επίδραση των καθαρά λαϊκών εκφραστικών και ποιητικών τρόπων. Συναντούμε χωρία, όπου

21. Ονομαστικές απόλυτες συναντούμε και στον Καλλίνικο Γ' (6.π.), π.χ. *Περάσσα δ' η μόρα (...)* εις το καγίκ' εμπήκαμεν (Επιστ. 5,131· πβλ. 4, 177κκ. και 4278κ., Επιστ. 36,33κ.), όπως και στη βιογραφία του, έργο του Ανάνιου από την Αντίπαρο: *Γράφοντες δε οι γέροντες (...)* το έμαθεν ο Κύριλλος (211κκ.).

22. Πβλ. Σω 675κκ., Κχ 1,115.

23. Έτσι ονομάζει ο ίδιος τον εαυτό του την εποχή, όπου υπηρετούσε τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο και έπαιρνε εντολή να στιχουργήσει το ένα και το άλλο (Κχ 235κ.).

24. Στο βιογραφικό του Μποστ, όπως είναι καταγραμμένο στο πρόγραμμα της Μήδειας (Αθήνα, Θέατρο Στοά, 1993-1994) διαβάζουμε πως *Χαρακτηριστικό της θεατρικής του τεχνικής είναι ο "ηθελημένος πλατεϊασμός"* και οι *αφελείς επεξηγήσεις* — σωστά!

η συνάφεια με το δημοτικό τραγούδι είναι φανερή²⁵, όπως όταν ο βιβλικός Ιωσήφ

*Τό ἔλεγε δε και δάκρυζαν τα δυο του μαύρα μάτια
κι ἔκαμε την καρδιαν μου, θαρρείς, χίλια κομμάτια. (Ιε 155κ.)*

ή όταν η γυναίκα του Ιεφθάε μοιρολογά την κόρη της και λέει:

*Σε φύλαγ' απ' τον άνεμον, μήπως κρυγιολογήσης,
και από τον ήλιον, Κόρη μου, διά να μη μαυρίσης (Ιε 2, 376)²⁶*

Γράφοντας για τους αμαθείς ο Δαπόντες δε διστάζει να χρησιμοποιήσει λαϊκές εκφράσεις²⁷: όταν ιδούν Τατάρους οι κάτοικοι της Βλαχομπογδανίας εις του βοδιού το κέρατο μπαίνουνσι να κρυφθούσι (Κχ 13, 169), ενώ η πανούκλα, μπροστά στο τίμιο ξύλο πήρε τα κατουρ'μένα της η έρημη κι εχάθη (Κχ 14, 128). Ιδιαίτερα κωμικό είναι για μας το αποτέλεσμα, όταν η λαϊκή έκφραση ντυθεί στα αρχαϊκά, όπως στο κόπτω λάσπην (Ιε 1, 140) και στο καταραστικό μάλλον ειπείν δε τον ψυχρόν και τον κακόν τους χρόνον (Σω 208)²⁸.

Παρόμοια φαινόμενα παρουσιάζονται και όταν ο ισομετρικός παραλληλισμός του δεκαπεντασύλλαβου²⁹, δηλαδή η συνηθισμένη στα δημοτικά τραγούδια ταυτολογία του πρώτου με το δεύτερο ημιστίχιο, οδηγεί τον Καισάριο να χρησιμοποιήσει τη μια φορά τη δημοτική και την άλλη την αρχαϊζουσα έκφραση, δημιουργώντας στίχους όπως³⁰,

*... ή φράττουσι τα ώτα τους, τ' αφτιά τους τα σφαλούσιν (Ιε 3, 465)
... δίχως να κάμω τίποτες, και δίχως να ποιήσω (Σω 718)
... ουδείς πλέον απώλετο, κανείς πλιο δεν εχάθη (Κχ 14, 121)*

25. Οι στίχοι του, πότε θυμίζουν λαϊκά τραγούδια... (Μιράσγεζη 342).

26. Πβ. και την Περιγραφή της Σάμου στον Κήπο χαρίτων (11,1κκ.).

27. Το ίδιο φαινόμενο στον Καλλίνικο Γ', ό.π., π.χ. ...κατέβασε τα μούτρα του, όμως δεν τον περνούσε να κάμη πλέον τίποτε (1,363κ.), φως φανάρι (1,450) κ.ά.

28. Πβ. και τα ωσάν γάτα βρεγμένη (Ιε 1,215), το 'δεσα στο μαντήλι (Ιε 1,761), και ξαπλώσαμε τα πόδια μας υπέρ το πάπλωμά μας (Κχ 6,122).

29. Ο Δαπόντες τηρεί τους νόμους της ισομετρίας — σπάνιοι οι διασκελισμοί (Κχ 14,73κ. και 15,279κκ.) — και γενικά χειρίζεται με χαρακτηριστική άνεση το δημοτικό δεκαπεντασύλλαβο. Ελάχιστα είναι τα παραμετρημένα δίστιχα (Ιε 2,287κ., Σω 564, 961, 983), που μερικά πρέπει ν' αποδοθούν σε λεξιλογικές δυσκολίες (Ιε 3, 147), τα άλλα σε απροσεξία του ποιητή ή και των τυπογράφων, που με αυτούς ο Δαπόντες είχε πολλά και δικαιολογημένα παράπονα — βλ. τα κείμενα που παραθέτει ο Σαββίδης (1993, σ. 182-187).

30. Πβ. του Καλλίνικου Γ': και ό,τι άλλο βούλεται και ο καθένας θέλει (ό.π., 1,776).

—και ένα παράδειγμα, όπου δημοτική και καθαρεύουσα συναπάρτιζον αντισυμμετρικό ταυτολογικό ζευγάρι³¹:

*Ευχαριστώ και προσκυνώ Αυτόν αεί και πάντα,
την Μάνα Του και τον Σταυρόν, μαζί και τους Σαράντα.*(Κχ 9,241κ.)

Μιλώντας για την ποιητική του Δαπόντε δε γίνεται να μην αναφερθούμε στις πολλές και μεγάλες του παρεκβάσεις. Σε γενικές γραμμές το φαινόμενο έχει μελετηθεί από τον Άλκη Αγγέλου (σ. 100κ.)· εμείς ας σταθούμε μόνο σε μίαν ιδιότυπη περίπτωση από τον Κήπο χαρίτων, που είναι έτσι κι αλλιώς το πιο περίτεχνο έργο του: στο δέκατο έκτο κεφάλαιο η *Ιστορία περί του Κομβάβου* διακόπτεται ύστερα από εκατόν πενήντα στίχους, για να ξεκινήσει η *Ιστορία περί της Οδάτης*, που και αυτή διακόπτεται ύστερα από σαράντα στίχους, για να παρεμβληθεί το *Περί αλλοκότων ερώτων*, δέκα σύντομες αφηγήσεις που καλύπτουν εκατόν δεκατέσσερις στίχους. Μετά από αυτές συνεχίζονται και ολοκληρώνονται πρώτα η *Ιστορία της Οδάτης* σε εβδομήντα οκτώ στίχους, και τελευταία η αρχική ιστορία του Κομβάβου σε εκατόν ογδόντα τέσσερις στίχους — ένα κανονικό θα το λέγαμε σχήμα, όπου μέσα σε μια μακρόπνοη αφήγηση περιέχεται μια μικρότερη, που και αυτή με τη σειρά της εγκιβωτίζει άλλες ακόμα πιο μικρές.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι λογής λογής παρενθέσεις³², που τυχάνει να διακόπτουν τη ροή της αφήγησης.

Μερικές αποτελούν συναισθηματικά ξεσπάσματα, θα λέγαμε, προδίνοντας τη λαϊκότροπη ολόψυχη συμμετοχή του Καισάριου στα γραφόμενά του — είναι γνωστή η ιστορία του κεφαλονίτη παπά, που έψαλε, στην Παράκληση

31. Τέτοια αντισυμμετρικά ζευγάρια — χαρακτηριστικούς 'λογότυπους' της λαϊκής και όχι μόνο της λαϊκής στιχουργικής του ιαμβικού δεκαπεντασύλλαβου — ο Καισάριος χρησιμοποίησε πολλά: *κόσμον και λαόν* (Ιε 1,659), *όρη και βουνά* (Ιε 2,155 και 3,341), *λαλείς και κρένεις* (Ιε 2,168), *χαρές και γάμους* (Ιε 3,39), *δόξαν και τιμήν* (Κχ 7,76· πβ. 16, 722), *Θεέ και Κύριε* (Σω 712), *θλίψεις και καημούς* (Κχ 3,480), *λύπες και καημό* (Κχ 3,482), *πόνον και καημόν* Κχ 11,372, *θωρείς και βλέπεις* (Κχ 11,173), *δικοί και φίλοι* (Κχ 11,498), *θάλλει και ανθεί* Κχ 14,63. Σε αντισυμμετρικά ζευγάρια παραπέμπουν και στίχοι όπως *Και για να έχω άδειαν και τον καιρόν ως θέλω* (Ιε 2,585), και *πόρνος τουτούς και μοιχούς, κατά τον μαθητήν του* (Σω 964)· πβ. *πόρνη και μοιχή* (Ιε 223), *πόρνος και μοιχός* (Κχ 15,324) — *πόρνος γάρ και μοιχούς κρίνει Θεός* (Επιστολή Παύλου, Προς Εβραίους 13) — κ.ά. Για το φαινόμενο της αντισυμμετρίας γενικά, βλ. Φ.Ι. Κακριδής, *Αντισυμμετρία: ένας ρυθμικός νόμος στα ελληνικά παρατακτικά ζεύγη*, *Ελληνικά* 19 (1966) 144-253.

32. Παρόμοια, αλλά λιγότερα στον Καλλίνικο Γ' (6.π.), π.χ.: *Ελθών δ' εις Βασιλεύουσαν — πιν νι μην είχε σώσει...* (1,111), *Χηβάδες αι ορεκτικά — αχ και να είχα μία!* (1,1322).

προς την Παναγία την Οδηγήτρια: *Ἄλαλα τὰ χεῖλη τῶν ἀσεβῶν, τῶν μὴ προσκυνούντων* — οι παλιοκερατάδες — *τὴν εἰκόνα σου τὴν σεπτὴν!* — Αντίστοιχα ο Δαπόντες, όταν θυμάται πως . . . οι *Εβραῖοι* οι τυφλοὶ προσμένουν τον Μεσσίαν, συμπληρώνει: *κακὸν χρόνον να ἔχωσι κι αυτοὶ δια τὴν μωρίαν!* (Σω 31κ.).

Σε άλλες περιπτώσεις, κληρικός, αλλά και Ἕλληνας, ο Καισάριος δε διστάζει να μοιράσει φάσκελα: στην εποχή του οι μητέρες κρίνει ότι δεν ανατρέφουν σωστά τα παιδιά τους — *σφάκελά τους* (ω 97κ.), ο μυθικός Πολυμήστορας *Εἶδε τὴν ἀγνωσίαν του* — *ξώρας δε, σφάκελά του!* (Κχ 11, 621), οι παρ' ολίγο βιαστές της Σωσάννας — *ξέρεις τι εστοχάσθηκα για τούτους* — *σφάκελά τους* (Σω 584), ο βιαστής της Θυμόκλειας, που . . . *τὴν τραβά με εντροπήν καμιά* — *σφάκελά του!* (Κχ 11, 666). Ως περιβόητος απαγωγέας και βιαστής δεν τη γλιτώνει ούτε ο Δίας:

*Ο Δίας πάλι βλέποντας — γαμιάς διαβολεμένος,
δεν ἄφηκ' εὐμορφή καμιά, σαν σκύλος λυσασμένος —
Ευρώπην τὴν Ἀγήνορος. . .* (Κχ 15, 263).

έτσι κι αλλιώς η περιφρόνηση του Καισάριου για τους αρχαίους θεούς είναι μεγάλη: λίγο πιο κάτω ονομάζει τον Ερμή *εξάαιρετον ρουφιάνον* (Κχ 15, 268), πάλι το Δία πόρνο και μοιχό (Κχ 15, 324), το θεό του Παλαμήδη, για να ταιριάξει η ρίμα, *κασίδη!* (Σω 756) — και γενικά η αρχαία ελληνική θρησκεία είναι βδελυρά και οι καλοί χριστιανοὶ χαίρονται που αφανίστηκε (Κχ 15, 401κ.).

Πολλές παρενθέσεις θα τις χαρακτηρίζαμε *γνωμικές*, καθώς άλλο δεν κάνουν από το να στηρίζουν τα λεγόμενα μ' ένα γνωστό απόφθεγμα, παροιμία κτθ.³³:

*Μα πάλιν μ' ἤρθε στοχασμός και συλλογή δευτέρα
και ἡ δευτέρα βέβαια εἶναι και καλυτέρα* (Ιε 391κ. = 651κ.)

33. Ὅπως θα το περιμέναμε, ο Δαπόντες χρησιμοποιεῖ συχνά παρόμοια μέσα — π.χ. εστολίσθη ἡ γοῖά κι ἀπόμενε, καθώς λέγει κι ο λόγος (Κχ 13,224· πβ Ιε 471κ., Σω 487κκ., 545, Κχ 1,121, 2,247κ., 4227κ., 5,337, 7,347, 10,81, 15,279κ.) —, ακόμα και σε συσσώρευση, όπως στο . . . *ατοὶ τους καθώς ἔστρωσαν, θελουν να κοιμηθῶσι / Ἡ γὰρ κακία των κακῶν, λέγει ἡ παροιμία, / ἀρκεῖ εἰς τιμωρίαν τους. . . / Ο γέροντας ο εραστής, εἶναι μια δυστυχία / ἀπ' ὄλες ἡ χειρότερη, εσχάτη, τρισαθλία* (Σω 260κκ.· πβ. Κχ 5,25κκ., 14,15κκ.). Εἶναι γνωμικός, του ἀρέσει εἴτε να αναχωνεύει παροιμίες και γνωμικά, εἴτε να φτιάχνει δικὰ του διαπιστώνει ο Δημαράς και παραθέτει ως δικό του το γνωστό στίχο το γὰρ πολύ τῆς θλίψεως γεννά παραφροσύνην, που ἔμεινε στη γλώσσα μας (σ. 115).

Σημαδιακό το παράδειγμα από τους Μύθους, όπου ξαφνικά στη στιχουργημένη αφήγηση του γνωστού ο καυγάς για το πάπλωμα, ο Ναστραντίν Χότζας

*ήκουσεν απ' την πόρτα του έξω καβγά κι εβγαίνει
ορέγεται γαρ φυσικά άνθρωπος να μαθαίνει — (Βρανούσης σ. 27)*

παρένθεση που αποτελεί λιγότερο μετάφραση, περισσότερο κατά λέξη μεταφορά σε δεκαπεντασύλλαβο της πρώτης φράσης από τη Μεταφυσική του Αριστοτέλη: Πάντες άνθρωποι του είδέναι ορέγονται φύσει.³⁴

Ανάμεσα στις παρενθέσεις συναντούμε και μερικές τελείως απροσδόκητες, όπως όταν ο Δαπόντες διηγείται πώς τάχα άκουσε ως Ψυχή τη φωνή Θεού να διατάζει τον Αβραάμ να θυσιάσει το γιό του, και συνεχίζει:

*Βλέπω κι εκείνον, παρευθός αρπάζει το παιδί του —
ως φαίνεται το έσφαξε — δεν πήγα και μαζί του. (Ιε 1, 99κ.)*

ή όταν στη διάβαση της Ερυθράς θαλάσσης ο λαός εκδηλώνει το θαυμασμό του και πάλι η Ψυχή προσθέτει:

*Στοχάσου, πλ'ο, τι ήτονε. — Πόση οχλοβοία
βαστά ν' ακούη άνθρωπος; — Μ' εκούφαναν τ' αφτιά. (Ιε 1, 497κ.)*

Οικειότητα και συμμετοχή δείχνουν όλ' αυτά, και το καταλαβαίνουμε όχι μόνο οι απλοϊκοί. αλλά και οι επαρκείς αναγνώστες και ακροατές να χαίρονται διαβάζοντας ή ακούγοντας τόσο ζωντανεμένες τις γνωστές ή άγνωστες αφηγήσεις του Δαπόντε.

Τελειώνοντας ως ασχοληθούμε με ένα ειδικό θέμα, την ένταξη στη λογοτεχνική παράδοση του πιο γνωστού έργου του Δαπόντε, που έχει τον τίτλο *Κανών περιεκτικός πολλών εξαιρέτων πραγμάτων των εις πολλές πόλεις και νήσους και έθνη και ζώα εγνωσμένων και όπου αραδιάζονται γύρω στα διακόσια πενήντα (Εξαποστειλάριο 1) εκλεκτά, όντως εξαίρετα, ευμορφότατα, αξιάγαστα κλπ. πράγματα — ανάμεσά τους η κουμανταριά, και ο λάδανος (θυμίαμα) της Κύπρου. Μία μόνο στροφή:*

*Πόλης τα ροδάκινα
Όρους Σινά τα απίδια,*

34. Πβλ. Κχ 11,253κ.: Φύσει γαρ πάντες άνθρωποι, φησίν ο Σταγειρίτης / ορέγονται να ξεύρουν, και νέος και πρεσβύτες. Το απόφθεγμα ταιριάζει ιδιαίτερα στην εποχή του Δαπόντε, καθώς όλοι συμφωνούν και επαναλαμβάνουν την γνώμη του Δημαρά, ότι Το επίκεντρο των ανθρώπων εκείνων δεν είναι η τέχνη, είναι η γνώση· μια αχόρταγη βουλιμία για γνώσεις και εντυπώσεις κατέχει αυτές τις γενιές: θέλουν όλα να τα μάθουν, να έχουν πληροφορίες για όλα (1983, σ. 114κ.).

τα κίτρα τα Χιώτικα
 και τα Αξιώτικα,
 και τα Κώτικα
 εκείνα τα καρπούζια,
 πεπόνια τα Βοδινά,
 εκλεκτά πράγματα.

Στην έκδοσή του ο Σαββίδης εντάσσει ειδολογικά τον Κανόνα στην καταλογική ποίηση που ξεκινά από την Ιλιάδα και καταλήγει, όπως γράφει, στον Ελύτη (σ. 64). Ο ίδιος σημειώνει και ότι η παρεκκλησιαστική χειρόγραφη παράδοση (...) παρείχε στο Δαπόντε ποικίλα πρότυπα κοσμικής, διδακτικής (ή και σατιρικής) χρήσης των καθιερωμένων υμνογραφικών μορφών (σ. 62).³⁵ Σωστά — μόνο το καθαυτό πρότυπο του καταλόγου των εξαιρετικών πραγμάτων, ιδιαίτερα των εδεσμάτων, του ξέφυγε.³⁶ Παρόμοιους καταλόγους εξαιρετών πραγμάτων (...) εις πολλές πόλεις και νήσους (...) γνωσμένων έχουμε από την Παλαιά και Μέση Κωμωδία — τον Έρμιππο, τον Αντιφάνη, τον Εύβουλο — αλλά και από τον Κριτία το σοφιστή, ακόμα και από τον Πίνδαρο, και τα σχετικά αποσπάσματα βρίσκονται συγκεντρωμένα στους Δειπνοσοφιστές του Αθήναιου (1, 27d - 28d και 54b).³⁷ Δείγμα από τον Εύβουλο τον κωμωδιογράφο (απόσπ. 18 K.-A.):

... νᾶπυ Κύπριον καὶ σκαμωνίας ὀπόν,
 <καὶ> κάρδαμον Μιλήσιον, <καὶ> κρόμμυον
 Σαμοθράκιον, <καὶ> καυλόν ἐκ Καρχηδόνας
 καὶ σίλφιον, θύμον τε τῶν Ὑμηττίων,
 ὀρίγανόν τε Τενέδιον.

Δεν έγινε ακόμα η παραβολή, να μάθουμε αν και ως ποιο σημείο οι γαστρονομικές κ.ά. επιλογές ενός ταξιδευτή καλόγερου τον 18ο αιώνα συμπίπτουν με τις αντίστοιχες των αρχαίων ποιητών και των δειπνοσοφιστών

35. Πβλ. Κωστιού, σ. 65.

36. Η υποψία του ότι ο Δαπόντες θα μπορούσε να έχει ως κοσμικό πρότυπο του Κανόνας ένα κείμενο σαν το (...) πεζό απόσπασμα ανώνυμου εγκωμίου του Πέτρου της Ρωσίας... (Σαββίδης 1991, σ. 60κ.), όπως και η ατεκμηρίωτη σημείωση του M. Vitti, ότι ο κανών (...) απηχεί ανάλογους μακροσκελείς καταλόγους της Ιταλίας (Σαββίδης ό.π., σ. 88) δεν επιβεβαιώνονται.

37. Συνολικά τέσσερα κωμικά αποσπάσματα (49 στίχοι) από τα έργα του Αντιφάνη (απ. 236 E.), του Έρμιππου (απ. 63 K.-A.), του Εύβουλου (απ. 16 K.-A.) και του Άμφη (απ. 40 E.), ένα ελεγειακό του Κριτία (απ. B 2 W.), και ένα του Πινδάρου (απ. 105 Sn.).

της εποχής των Αντωνίνων (2ος αι. μ.Χ.)· πρέπει όμως να θεωρήσουμε βέβαιο ότι ο Δαπόντες είχε εντρυφήσει στον Αθήναιο. Πρώτα γιατί λιχούδης και καλοφαγάς ο ίδιος³⁸ δε θα άφηνε αδιάβαστο ένα έργο όπου ο λόγος είναι συνεχώς για φαγητά· και ακόμα, γιατί μοναδική πηγή για την ιστορία περί της Οδάτης που μνημονέψαμε είναι ο Αθήναιος (13,35), και ο Δαπόντες τον ακολουθεί παραφράζοντας το αρχαίο κείμενο τόσο πιστά, ώστε κάθε ενδιαμέσος κρίκος να αποκλείεται.³⁹ Όσο για το θέμα αυτό καθαυτό, η λαϊκή του φύση είναι, νομίζουμε, αναμφισβήτητη, κι ας μην έχουμε τούτη τη στιγμή να παρουσιάσουμε απόδειξη πέρα από δυο τρεις Κρητικές μαντινάδες του τύπου:

*Κρασί από τον Αργουλέ κι από τ' Ασκύφου λάδι,
στάρι χωρασφακιώτικο, δεν έχουνε ψεγάδι.⁴⁰*

Στην ποιητική του Δαπόντε θα μπορούσαν να γίνουν πολλές ακόμα παρατηρήσεις και έρευνες. Η θεατρικότητα στις αφηγήσεις, ή καλύτερα η μετατροπή ορισμένων αφηγήσεων σε θρησκευτικό δράμα, ή σε ιδεατό λιμπρέτο για ορατόριο, όπως το είδε ο Σαββίδης (1993-189), η ιδέα του ποιητή να χωρίζει τον εαυτό του σε δύο υποστάσεις — μία η Ψυχή, άλλη ο Χαρίτων — δημιουργώντας ένα διαλεκτικό ζευγάρι που του προσφέρει τη δυνατότητα να παρουσιάζει στις αφηγήσεις και στις περιγραφές του δύο διαφορετικές οπτικές γωνίες και συναισθηματικές αντιδράσεις, η μετρική του όταν σε ύμνους, σε τραγούδια, σε κανόνες κλπ. χρησιμοποιεί στίχους και σχήματα άλλα από το δεκαπεντασύλλαβο δίστιχο — όλ' αυτά αξίζει και πρέπει να μελετηθούν. Μόνο που η μελέτη τους προϋποθέτει καλή γνώση όχι μόνο της ανατολικής, αλλά και της δυτικής εκκλησιαστικής μουσικής και θρησκευτικής λογοτεχνίας⁴¹.

38. Βλ. Σαββίδης 1991, σ. 74-76.

39. Βλ. την κατακλείδα (Κχ. 16,1055κκ. = Αθήν. 575f), και τις πολλές εκφραστικές ομοιότητες.

40. Πβ. Από την Έμπιαρο κρασί και 'πό τη Βιάνο λάδι / κι από το Μυλοπόταμο ελιές και παξιμάδι, Γ. Παυλάκης, *Οι μαντινάδες*, Αθήνα (Βιβλιοεκδοτική) 1994. Ευχαριστώ το φίλο φιλόλογο Μ. Πατεράκη από την Ιεράπετρα, που μου βρήκε τα παραδείγματα.

41. Βλ. Σαββίδης 1993, σ. 189 με υποσ. 12, όπου και παραπομπή στον Κεχαγιόγλου σ. 171.

